

א' אלינר / ירושלים

"סדר העבודה" ליום הכיפורים

שילום שפתיים

"ונשלמה פרים שפתינו" — עצה זאת שיעץ הושע הנביא לבעלי תשובה לומר לפני הקב"ה — שמענו אותה בהפטרת שבת "שובה ישראל". החוזרים בתשובה צריכים לקחת עמהם דברים בשובם אל ד', וברברים אמיתיים, היוצאים מן הלב, יוכלו לשלם את כל חובותיהם שהם חייבים להקב"ה שחטאו כלפיו.

מצות וידוי

שילום דברי שפתיים אחרי החטא הוא מצות עשה מן התורה, וכן פתח הרמב"ם את "הלכות תשובה" המקיפות עשרה פדקים בספר הראשון של חיבורו הגדול: "מצות עשה אחת — והוא שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתוודה" ומיד הוא מפרט: "כל מצוות שבתורה בין עשה בין לא-תעשה — אם עבר אדם על אחת מהן, בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתוודות לפני הא' ברוך הוא... וכן בעלי חטאות ואשמות בעת שמביאין קרבנותיהן על שגגתן או על זדונן — אין מתכפר להן בקרבנם עד שיעשו תשובה ויתודו וידו דברים... וכן כל מחוייבי מיתות בית דין ומחוייבי מלקות — אין מתכפר להן במיתחן או בלקיטתן עד שיעשו תשובה ויתוודו".

עיקר הוידוי

וידוי דברים זה הרמב"ם מנסחו שם לאמר: "כיצד מתוודין? אומר: אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך, והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה".

התנגדות הנביאים לקרבנות בלי וידוי אמיתי

במובן זה דיברו הנביאים כולם נגד הבאת קרבנות כשאינם מלווים דברי וידוי הבאים באמת מעומק הלב, מחרטה אמיתית עם עזיבת החטא ומקבלה

אמיתית להיטיב התנהגותו עד ש"יעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם". על זה אומר ישעיהו הנביא²: "למה לי רוב זבחיכם יאמר ד'...? דם פרים ועתודים לא חפצתי... מי בקש זאת מידכם?... קטורת הועבה היא לי... היו עלי לטורח וכר". דרישתו של ישעיהו היא³: "רחצו הזכו הסידור רוע מעלליכם מנגד עיני, חדלו הרע". דברים ברוח זו נמצא גם אצל נביאים אחרים בגנות הקרבנות, כאשר חסר בהם העיקר: הדברים היוצאים מן הלב.

תפילות בלי קרבן

עצתו של הושע "קחו עמכם דברים ושובו אל ה'" נתקבלה על לבם של הטובים שבאומה גם שלא בקשר לקרבנות הבאים בגלל חטא, וגם עוד זמן רב לפני זמנו של הושע. בעצם זהו עניינה של התפילה בכלל, שימיה כימי עולם, שכבר ראשוני האנושות והאומה באו בה לפני ד', הן לשם בקשה, הן לשם הודיה, הן לשם שבח ושפיכת רחשי הלב בכלל.

תפילות נגד הקרבנות

אבל ביותר מתבקשת התפילה ושפיכת הלב בקשר לקרבנות, גם אם אינם באים על חטא, כגון קרבנות־חובה קבועים כמו תמידים ומוספים. לדוגמא: בכמה מקומות בתהלים קושר דוד המלך את שפיכת שיחו בקרבנות הקרבים על המזבח אשר לפני ארון ד': "תכון תפילתי קטורת לפניך, משאת כפי מנחת ערב", "בוקר אערוך לך ואצפה"⁴.

המעמדות

לשם זה תיקנו נביאים הראשונים עשרים וארבעה מעמדות בישראל, שאמרו: כתוב "את קרכני לחמי לאשי... תשמרו להקריב לי" — וכי היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו? התקינו עשרים וארבעה מעמדות כנגד עשרים וארבעה משמרות של כהנים ולויים שהיו עולים לפי התוד לשבוע אחד לירושלים לעשות את עבודת המקדש. חלק מאנשי המעמד היו ישראלים מתושבי ירושלים, והם היו עומדים בשעת הקרבת קרבנות הציבור בשם כל הציבור כולו, ושאר אנשי המעמד היו מתכנסים בעריהם, קובעים להם תעניות ומרבים בתפילות וקוראים בתורה בכל יום במעשה בראשית.

1 לשון הרמב"ם בפרק ב' מהלכות תשובה הלכה ב'.

2 פרק א, פסוק יא—יד.

3 שם פסוק טז.

4 תהלים קמא, ב; ה, ד.

התפילות קבועות

וגם שאר כל ישראל — גם אלה שלא הגיע עתה תורם להיות במעמד — קובעים זמן תפילה בכל יום באותן שעות, שבהן הכהנים עוסקים במקדש בקרבנות הציבור. והכל מפנים את פניהם לירושלים ולבית המקדש ומצרפים את תפילתם אל קרבנות האשים — "ואשי ישראל ותפילתם באהבה תקבל ברצון". תפילות ציבור קבועות כאלה נקבעו בשלושה זמנים בכל יום: תפילת שחרית — כנגד תמיד של שחר, תפילת מנחה — כנגד תמיד של בין הערבים, ותפילת ערבית — כנגד הקטרת איברים ופדרים הנעשית במשך הלילה⁵. בימים שבהם הכהנים מקריבים בבית המקדש קרבן מוסף⁶, מתפללים הציבור בכל מקום שהם תפילה נוספת, תפילת מוסף⁷, שזמנה הוא באותם הימים אחרי תפילת שחרית.

קרבנות ציבור שאין כנגדם תפילה

ישנם עוד קרבנות הקרבים במקדש משל ציבור, אשר כנגדם לא נתקנו תפילות קבועות. כאלה הם קרבנות הציבור שלא קבוע להן זמן⁷ וכל קרבנות הציבור הנזכרים בפרשת אמור⁸.

תפילות שאינן קבועות עם קרבן היחיד

כשאדם יחיד מקריב קרבנו — בנדר או בנדבה או על חטא שבשגגה — הרי הוא בא למקדש ועומד בעזרה בשעת הקרבת קרבנו ("היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו?"), ורק במקרים שאי אפשר לו לבוא לעזרה הוא "משלת קרבנותיו בידי אחר" — ואז הוא בודאי מכוון עצמו כנגד שעת הקרבת קרבנו ושופך לבו בתפילה לפני ד', ואם בא הקרבן על חטא, ודאי הוא מקיים בשעת ההקרבה את המצוה המוטלת עליו: לשוב מחטאו לפני ה' ולהתוודות ולומר בשפתיו עניינות של וידוי ושל תרטה ושל קבלה לעתיד שגמר בלבו — אף על פי שבנוסחאות התפילה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה בתחילת ימי הבית השני לא נמצאו נוסחים מוכנים למקרים כאלה.

5 היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה. — ויקרא ז, ב.

6 הם מגויים כולם בפרשת פינחס פרק כח וכו'.

7 פר העלם דבר של ציבור — ויקרא ד, יג והלאה, פר לעולה ושעיר לחטאת על עבודה זרה של ציבור — במדבר טו, כב—כו.

8 והם: עומר התנופה שביום ב' של פסח עם הכבש הקרב אתו — ויקרא כג יב—יג, שתי הלחם שביום טוב של שבועות עם הבהמות הקרבות עם הלחם — ויקרא שם יז—כ, וקרבנות הציבור שמקריב כהן גדול ביום הכיפורים — ויקרא טו.

תפילות שאינן קבועות עם קרבנות הציבור

ובדומה לזה אין לפקפק בכך, שאם נודמן שנתחייבו הציבור בחטאת הבאה על כל המצוות או בעולה וחטאת על שגגת עבודה זרה, הרי כל הציבור — בין העומדים במקדש ובין הנמצאים מחוצה לו — מכוונים את לבם בתפילה ובוידוי באותה שעה (ומן הסתם גוזרים תענית ציבור באותו יום), בשעה שזקני העדה סומכים את ידיהם על ראש הקרבן (ויקרא ד, טו) ומתוודים על החטא בשם כל הציבור ואחר כך הכהן המשיח מקריב את קרבן הציבור.

עבודת היום על ידי כהן גדול

ואחת בשנה — בעשור לחודש השביעי, ביום הכיפורים — נעשית בבית המקדש עבודה מיוחדת: מלבד עבודת התמיד והקטורת שבכל יום, ומלבד קרבנות המוסף המיוחדים ליום טוב זה (במדבר כט, ז—יא) — מלבד כל אלה מקריבים קרבנות מיוחדים (והם מפורטים בפרשת אחרי מות, ויקרא טז) הקשורים בכפדה שהקב"ה מכפר ביום זה על עם ישראל ("כי ביום הזה יכפר עליכם" — שם פסוק ל), ובמהלך העבודה הזאת הכהן הגדול נכנס אל קודש הקדשים להקטיר שם קטורת ולהזות שם מדם פר החטאת ומדם שעיר החטאת.

כל העבודות במקדש ביום זה נעשות על ידי כהן הגדול בלבד — בין העבודות הנעשות בכל יום (כגון קרבנות התמיד) ובין העבודות המיוחדות ליום זה. אלא שבעשיית העבודות הרגילות הוא לובש בגדי כהן גדול⁹, ואילו לשם העבודה בקודש הקדשים הוא לובש רק ארבעה בגדים מנד קודש לבן: מכנסים וכתונת ומצנפת ואבנט (ויקרא טז ד).

חלקו של הציבור בעבודת יום הכיפורים

יום הכיפורים איננו יום של עליה לרגל ואין חובה לבוא למקדש ביום זה ולהיראות בעורה. כל אדם נשאר בביתו ובמקומו ושם הוא מקיים מצוות היום: מצות עינוי ומצות שביטה ממלאכה. אף על פי כן גם הוא שותף בעבודה הנעשית באותו יום על ידי כהן הגדול במקדש, כי קרבנות הציבור הקרבים באותו יום נקנו גם מכספו: הם נקנים מכספי הציבור, מן השקלים שגובים אותם מכל ישראל — ממילא חל גם על הקרבנות האלה הכלל: "היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו?". לכן מתכנסים בני ישראל בכל מקום

9 שמונה בגדים, שבהם גם מעיל ואפוד וחושן וציץ — והם עשויים זהב ותכלת וארגמן וכו', כמפורט בשמות פרק כח.

שהם בבתי כנסיות, עומדים יחפים ועטופי לובן ומרבים בתפילות — ובעיקר בוידוי — כי הקדבנות של היום קרבנות כפרה הם ("כי ביום הזה יכפר עליכם וכו'"), ועליהם הכהן הגדול מתוודה בסמיכת שתי ידיו על דאש הקרבן בשם כל ישראל.

הנמצאים בירושלים עומדים בעזרה וכשהיו שומעים את השם הנכבד והנורא מפורש יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה, היו כורעים ומשתחווים ונופלים על פניהם ואומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" — ובשאר הזמן היו בוודאי מתפללים שם בציבור את תפילות היום הקבועות, ובעיקר מרבים בוידויים.

וידוי יום הכיפורים

הוידוי ביום הכיפורים של כל מתפלל — המצטרף בזה אל הוידוי שמתוודה כהן גדול בשם כל ישראל — הוא חלק מהותי וחשוב של כל תפילות היום¹⁰. מנהגו הוא להתוודות אחר התפילה עוד במנחה של ערב יום הכיפורים ואחרי כן בתפילות היום עצמו: בסוף העמידה של ערבית ובסליחות שלאחריה, ובתפילות שביום: שחרית, מוסף, מנחה ונעילה — בסוף כל עמידה בלחש ובתוך הברכה הרביעית בחזרת הש"ץ. נמצא שעשר פעמים אנחנו אומרים את סדר הוידוי ביום הכיפורים, חוץ מן הפעם האחת במנחה שלפניו. אף על פי שעיקר הוידוי הוא להודות על החטא, להתחרט ולהבטיח שלא לשוב עוד לחטא — היו נוהגין מימים קדמונים להאריך בוידוי של יום הכיפורים עד שאמרו על אריכות מופלגת בתפילה: "אפילו כסדר וידוי של יום הכיפורים" (ברכות לא).

לכן הוידוי כולל את המילים העיקריות "אבל אנחנו חטאנו" ואחריהן עוד מלים מאותו תוכן על פי סדר א"ב ("אשמנו, בגדנו וכו'"), "סרנו ממצוותיך וכו'", הבעת החרטה ("ולא שוה לנו") — ואחרי זה ישנו עוד סדר ארוך של בקשת סליחה עם פירוט אלפביתי של החטאים שעליהם אנחנו מבקשים סליחה ("על חטא שחטאנו... ועל חטא... ועל כולם... סלח לנו וכו'"), ועליהם עוד נוספו במנהגים שונים פיוטים ותחינות המרחיבים ומאריכים בנושאים השונים של הוידוי.

אמירת "סדר עבודה"

כאמור לעיל, עבודת יום הכיפורים היא מקרבנות הציבור שלא נתקנה כנגדם תפילת עמידה, אף על פי כן היתה הרגשת השותפות של כל אדם

10 עי' הפירוש לוידוי בכרך השני של קובץ זה.

מישראל בעבודה הזאת חזקה כל כך, שעוד בזמנים קדומים מאוד נהגו להשתתף עם הכהן הגדול העושה את העבודה ממש בבית המקדש על דרך "ונשלמה פרים שפתינו", על ידי הזכרתם בפה של כל המעשים הנעשים במקדש — לא רק הוידוי ובקשת הכפרה, ולא רק על ידי הכהנים והעם העומדים בעזרה שהם רואים ושומעים את כל סדר העבודה, אלא כל ציבור מישראל (ואולי גם כל יחיד). ואמר בפיו את מעשי העבודה הזאת, אף על פי שהם אינם כלולים בתוך תפילת עמידה.

סדרי עבודה קדומים

אין בידינו סידורים ומתוזרים מוזמן קדום כל כך, ועל כן אין אנו יכולים לראות ולדעת מה היו אומרים וכיצד היו אומרים, אבל נשתמרו במקרה רמזים בודדים, שלפיהם נוכל לשער שכבר בזמנים קדומים מאד היו הרחוקים מן המקדש אומרים בפה את סדר העבודה בצורה דומה מאוד למה שנהוג בימינו. בגמרא במסכת יומא מסופר פעמיים (בדף לו ע"ב ובדף נו ע"ב) בדרך אגב על שליחי ציבור שעבדו לפני התיבה ביום הכיפורים לפני רבה ולפני רבא¹¹ ואמרו את סדר עבודת יום הכיפורים, וראש הישיבה העיר להם על איזה פרט בתיאורם שלא היה מדויק לפי דעתו.

ולא רק בדורות האמוראים שאחרי החורבן היו נוהגים לומר בפה סדר עבודת כהן גדול ביום הכיפורים, אלא כנראה עוד בזמן שבית המקדש היה קיים היו הרחוקים מירושלים משתתפים בעבודת היום על ידי הרצאת הדברים הנעשים במקדש. כי בין המגילות שנמצאו במערות קומראן ליד ים-המלח¹² נמצא קטע אחד שהוא כנראה חלק מסדר העבודה שהיו אומרים ביום הכיפורים.

מעתה לא ייפלא שבגניזת קהיר (שם נמצאו ספרים ודפים בלויים מזמנים קדומים — גם מתקופת הגאונים) נמצאים קטעים פיוטיים הדומים מאוד לסדרי העבודה המצויים במחזורינו, ושרב סעדיה גאון (שנפטר לפני יותר מאלף שנים) מעתיק בסידורו שלושה פיוטים של סדר העבודה; את האחד הוא מייחס ליוסי בן יוסי¹³, השני הוא לכל חכמי ישראל, ואת השלישי חיבר רב סעדיה עצמו, והוא מספר: "וכבר חיברתי כמה פיוטים (של סדר העבודה), אלא שהם גדולים, ואינני רואה לרשום כאן דבר מהם, אלא את זה משום קטנותו".

11 שניהם מגדולי אמוראי בכל, ראשי ישיבות בפומבדיתא ובמחזא, בדור השלישי ובדור הרביעי, במאה ה"ד לספירה הנהוגה.

12 הן נכתבו כ"100 שנים לפני חורבן בית שני — ונתחברו עוד לפני כן.

13 פייטן ארץ-ישראלי קדום מאד, שרבים מפיוטיו נמצאים גם במחזורינו.

סדרי העבודה שלנו

המחזוריים הנפוצים היום, יש גם בהם נוסחאות שונות של סדרי עבודת יום הכיפורים, שנתחברו ע"י פייטנים שונים — אבל התוכן שלהם הוא אחד. הפייטן פותח בדרך כלל בכריאת העולם ומספר על אדם הראשון ועל חטאו ותשובתו, מזכיר את נח ואת המבול, את אברהם ודור הפלגה, את יצחק ויעקב ושנים עשר השבטים שיצאו ממנו, ומהם נבחר שבט לוי, ומתוכו נבחר אהרון לשרת בקודש ונצטווה ללבוש בגדי קודש לכבוד ולתפארת — והקטע הזה מסתיים בפסוק (ויקרא ח, לד): "כאשר עשה ביום הזה (בתחילת שבעת ימי המלואים) צוה ד' לעשות לכפר עליכם" — שממנו דרשו חז"ל שלפני כל יום כיפורים מפרישים את הכהן הגדול לשבעה ימים מביתו ללשכה שבבית המקדש.

אחרי כן מסופר בפיוט על מעשה שבעת ימי ההפרשה, על ערב יום הכיפורים ועל ליל יום הכיפורים שכהן גדול יושב ער כל הלילה ודורש, ותלמידי חכמים דורשים לפניו ומעסיקים אותו עד שיגיע זמן שחיטת תמיד של שחר (כל זה לפי המשנה בפרק א של יומא).

טבילה ראשונה וקידוש ידיים ורגליים

אחרי כל זה מתחיל סדר עבודת היום: טבילה ראשונה וקידוש ידיים ורגליים ללבישת בגדי זהב כדי לעשות את עבודת התמיד וכל השייך לזה ועבודת הקטורת והטבת הגרות והקרבת חלק מן המוספים המפורטים בפרשת פינחס.

בסך הכל שוחטים ביום זה לקרבן חמש־עשרה בהמות: פרים ואילים וכבשים ושעירים (ואם חל יום הכיפורים בשבת מוסיפים עוד שני כבשים בני שנה תמימים) — וכל אחד מאלה כל עבודותיו נעשות על ידי הכהן הגדול עצמו: גם השחיטה, גם קבלת הדם (לכן הכהן הגדול עושה רק את עיקר השחיטה ומוסר לאחר לגמור אותה, והוא עצמו ממחר לקחת את המזרק ולקבל את הדם היוצא ממקום השחיטה), הולכת הדם למזבח וזריקתו (והזריקה של דם העולה נעשית בשתי זוויות המזבח הנמצאות באלכסון זו מזו, וצריך ללכת מאחת לשנייה קרוב ל-70 אמה; ומתן הדם של חטאת הוא בקרנות שבראש המזבח וצריך לשם זה לעלות תשע אמות בכבש של המזבח שארכו יותר מ-30 אמה וצריך להקיף מסביב למערכה כמאה אמות). גם העלאת האיברים והמנחות הנשרפים על המזבח נעשית רק על ידי הכהן הגדול, אף על פי שבכל יום מחלקים את העלאת איברי הכבש לתשעה כהנים, את איברי האיל לאחד עשר ואת איברי הפר לעשרים וארבעה. והיום את כל ההעלאת האלה עושה

הכהן הגדול לבדו, ובכל פעם הוא צריך להעלות את המשא — שלפעמים הוא די כבד — לגובה של תשע אמות על פני הכבש הארוך יותר מ־30 אמה. יש לכהן הגדול קצת הקלה בעניין זה, שבכל יום כהנים עולים במזרחו של כבש, מקיפים את המערכה ויורדים במערבו של כבש — והיום בההן הגדול עולה באמצע ויורד באמצע, אבל ההקלה בזה היא רק חלקית ועיקרה משום כבודו של כהן גדול. לכן מובן שהקרבת הקרבנות האלה והעלאתם נמשכת שעות רבות ודורשת מאמץ גופני רב, וצריך להתחשב בחולשת הכהן הגדול ביום הצום.

שיתוף בית האב של אותו יום

לפי זה לא נשאר שום תפקיד של עבודת-הקודש לאותו בית אב שהוא תורן ביום זה של השבוע שבמשמרו חל יום הכיפורים. כדי לפייס את בית האב נמסרות לכהנים שבו עבודות עזר שונות, כגון מירוק השחיטה, הגשת הכלים לכהן, הוצאת הכף והמחתה, המירוס בדם שלא יקרש עד שעת ההזאה, ניתוח אברי העולות, הוצאת הקרבנות הנשרפים אל מחוץ לעיר וכד'. וכשהכהן הגדול הולך להגריל על שני השעירים (עי' להלן) מלווים אותו שניים: מימינו הסגן שהוא שני לכהן גדול במקדש, ומשמאלו ראש בית אב, שמשרתו נמוכה הרבה יותר, כי הוא ממונה רק על חלק ששי מן המשמר של השבוע.

טבילה שנייה וקידוש ב' וג'

עכשיו מגיע הזמן לעשות את העבודות המיוחדות ליום הכיפורים, הנעשות בתוך ההיכל ובקודש הקדשים ונעשות בבגדי לבן. הכהן הולך אל בית הטבילה המיוחד שהיה בקודש על בית הפרוה, שוב פורסים סדין של בוך בינו לבין העם, לפני פשיטת בגדי הזהב קידש ידיו ורגליו מקיתון של זהב, פשט בגדיו וירד וטבל, עלה ונסתפג ולבש בגדי לבן¹⁴ ושוב קידש ידיו ורגליו. עכשיו יתחיל בוידויים: בא לו אצל פרו וסומך שתי ידיו עליו ומתוודה על עצמו ועל בני ביתו¹⁵; חטאתי עויתי ופשעתי לפניך אני וביתי. ובכל וידוי הוא מזכיר שלוש פעמים את השם: פותח ב"אנא השם", אחרי הוידוי מבקש "אנא בשם כפר נא" ומסיים בפסוק "כי ביום הזה יכפר עליכם... לפני השם תטהרו". נמצא שבשלושה וידויים הוא מזכיר את השם המפורש תשע פעמים, ועוד פעם אחת בשעת ההגרלה על שני השעירים הוא מכריז "להשם חטאת" הרי כאן עשר אזכרות, והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים את

14 ויקרא טז, פסוק ד.

15 שם, פס' ו.

השם מפי כהן גדול היו כורעים ומשתחווים ואומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

השתתפותנו במעשי העבודה

כאן יש לנו, המתפללים בבית-הכנסת, הודמנות לא רק לספר את אשר היה נעשה במקדש, כי אם גם לעשות בפועל ממש מה שהיה עושה הכהן הגדול ומה שהיו עושים העם העומדים בעזרה: אנחנו קוראים יחד עם החזן מלה במלה את הידיו שהיה הכהן הגדול מתוודה בעדו ובעד ביתו (וכן את שני הידויים האחרונים) וכשאנו מגיעים לספור הכריעה וההשתחוויה של הכהנים והעם, גם אנחנו כורעים ומשתחווים בפועל ממש — אלה הן נקודות השיא של סדר העבודה.

נקודת שיא אחרת היא, כשאנחנו מחקים את מעשי הכהן הגדול כאשר הוא מונה את הזאות הדרם לכפרה: "וכך היה מונה: אחת, אחת ואחת, אחת ושתיים וכו'". גם פה אנחנו קוראים יחד עם החזן מלה במלה את הספירה הזאת, אשר כשלעצמה אין בה תוכן מעורר רגש, אבל היא נעשית בטכס רב, מפני שבה אנחנו עושים ממש מה שהיה עושה כהן גדול במקדש.

המשך העבודה והכניסה לקודש הקדשים

אחר שהתוודה הכהן הגדול על עצמו ועל ביתו הוא הולך להגדיל על שני השעירים¹⁶ — ובלכתו שני כהנים מלוים אותו: סגן הכהן הגדול הולך בימינו וראש בית האב של אותו יום — בשמאלו. הוציא הכהן בשתי ידיו את הגורלות מן הקלפי שהם מונחים בו ונתן אותם על שני השעירים והכריז "להשם חטאת"¹⁷ — וגם פה הכהנים והעם כורעים ומשתחווים בשמעם את השם ואומרים: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

עכשיו הגיע הזמן להכין את הכל לקראת הכניסה אל קודש הקדשים. הכהן בא פעם שנייה אצל פר החטאת אשר לו ומתוודה עליו ובעד ביתו ובעד כל אחיו הכהנים¹⁸ — (ושוב הוא מזכיר בידיו שלוש פעמים את השם המפורש והכהנים והעם כורעים ומשתחווים), והוא הולך להכין את הקטורת: נטל מלוא המחטה גחלי אש מעל המזבח ומלוא חפניו קטורת דקה מן הדקה בתוך הכף¹⁹, וכששני הכלים בשתי ידיו הוא נכנס אל קודש הקדשים, שבו היה עומד (רק בבית הראשון) ארון העדות שעשה משה ובתוכו שני לוחות הברית שקיבל בהר סיני.

16 שם, פס' ה.

17 שם, פס' ט.

18 שם, פס' יא (הפעם "ביתו" פירושו "בית אהרון" — כל שבט הכהנים).

19 שם, פס' יג.

באותה שעה הכל פורשים מן ההיכל ומתרחקים מסביבתו, ועומדים באימה וביראה ובציפייה מתוחה מרחוק. בתוך קודש הקדשים שם הכהן הגדול את הקטורת על הגחלים²⁰ עד שהבית ימלא עשן, והוא יוצא בפסיעה אחורנית ומתפלל בצאתו תפילה קצרה לשלומם ולהצלחתם של ישראל.

הכניסה אל קודש הקדשים נמשכת. הכהן נוטל את דם הפר ששחט אותו קודם, נכנס למקום שנכנס קודם, עמד במקום שעמד קודם — ובתוך הבית המלא עשן הוא מזה מן הדם שמונה הזאות: אחת על פני הכפורת קדמה (כלומר לצד מעלה) ושבע הזאות לפני הכפורת (כלומר לצד מטה)²¹ ואותן הוא מונה בקול רם: אחת, אחת ואחת וכו' עד אחת ושבע.

אחרי שנעשתה הכפרה בקודש הקדשים בדם הפר (שהוא קרבן הכהן הגדול ואחיו הכהנים) צריכה עוד להעשות שם הכפרה בקרבנם של כל ישראל. לכן הכהן הגדול יוצא, שוחט את שעיר החטאת אשר לעם, וכשמזרק הדם בידו הוא נכנס בפעם השלישית למקום שנכנס, עומד במקום שעמד, ומזה שוב שמונה הזאות²² וסופר אותן בקול רם. בזה נסתיימו לשעה זאת כניסותיו של הכהן הגדול אל קודש הקדשים. עכשיו צריכה עוד להעשות הכפרה בהיכל מחוץ לקודש הקדשים, הכהן נוטל שוב את דם הפר ומזה ממנו שמונה הזאות כמקודם לפני הפדוכת מחוץ לקודש הקדשים ומיד אחרי זה הוא מזה עוד שמונה הזאות כאלה מדם השעיר של כל ישראל²³. עכשיו הוא מערב את שני הדמים יחד ויוצא אל המזבח אשר לפני ד'²⁴, הוא מזבח הזהב שבהיכל, ומזה ארבע הזאות על ארבע קרנותיו ועוד שבע הזאות על גגו של המזבח²⁵. נמצא שבסך הכל היוה 43 הזאות בפנים מדם הפר ומדם השעיר. בשדם של שתי חטאות אלה אינו נאכל, אלא אחר כך יוציאו אותן אל מחוץ לעיר וישרפו אותן בבית הדשן²⁶.

אחרי שכיפר הכהן הגדול את הקודש ואת ההיכל ואת המזבח מגיע הזמן להתוודות על כל עם הקהל ולבקש כפרת עוונותיהם. הכהן הולך אל השעיר המשתלח, סומד שתי ידיו עליו ואומר: אנא השם חטאו עוון פשעו עמך בית ישראל לפניך. אנא בשם, כפר נא וכו' ככתוב בתורת משה עבדך: כי ביום הזה יכפר עליכם וכו'. זהו הוידוי החשוב והנרגש ביותר במשך כל היום,

20 שם, פס' יג.

21 שם, פס' יד.

22 שם, פס' טו.

23 שם, פס' טז.

24 שם, פס' יח.

25 שם, פס' יט.

26 שם, פס' כז.

שהוא נאמר על שם כל ישראל ובו הכהן משלים את עשר האזכרות שהוא משמיע ביום זה²⁷.

קריאת התורה

עכשיו הכהן הגדול עושה בפעם הראשונה הפסקה בעבודות הרצופות והמעייפות שעסק בהן עד כה. את השעיר החי מסר בידי המשלח אותו במדבר²⁷. קבוצות מיקירי ירושלים יצאו ללוות את המשלח עד סוף התחום — והכהן הגדול אינו ממשיך בעבודה עד שיתקבל האות שהגיע השעיר למדבר. ברגע שהשעיר נדחה מן הצוק מלבינים הלשונות של זהורית, וזה סימן לכפרה: "אם יהיו הטאיכם כשנים כשלג ילבינו".

הקהל מתאסף מסביב לכהן הגדול בעזרה, מביאים לו את ספר התורה והוא קורא מתוכו את פרשיות יום הכיפורים שבספר ויקרא: כל פרק טז ("אחרי מות") והפסוקים כו—לב מפרק כג ("אך בעשור") ומוסיף עליהם את פסוקי המוסף (במדבר כט, ז—יא). ואחרי הקריאה הוא מברך שמונה ברכות: בדכת התורה שלאחר הקדיאה ועוד שבע ברכות: על העבודה ("רצה"), ובדכת הודאה ("מודים"), ועל מחילת העוון, ועל המקדש ועל ישראל ועל ירושלים ועל הכהנים וכו'.

טבילה שלישית וקידוש ד' וה'

בזה נגמר סדר עבודת יום הכיפורים והכהן צריך עוד להמשיך בעבודת היום הרגילה ובשארית המוספים הנעשים בעזרה, לכן הולך הוא שוב לבית הטבילה שבקודש, מקדש ידיו ורגליו, פושט בגדי הבוד הלבן²⁸, יורד וטובל ומסתפג, לובש שמונת בגדי כהן גדול (בגדי הזהב) ושוב מקדש ידיו ורגליו ובא לעשות את עולתו ועולת העם²⁹ ושאר המוספים שנשארו עוד — אך אינו גומר עוד את כל העבודה הרגילה בכל יום, אלא מפסיק באמצע, כדי להכנס ביום זה עוד פעם לקודש הקדשים כאילו לשם פרידה.

טבילה רביעית וקידוש ו' וז'

לכן הכהן הולך אחר הצהרים עוד פעם לבית הטבילה, מקדש ופושט בגדי הזהב, טובל ולובש בגדי לבן חדשים ומקדש ידיו ורגליו. עכשיו קמה בזדאי התעוררות מחודשת בחוך שעות העייפות של יום הצום גם בלב הכהן הגדול,

27 שם, פס' כא.

28 שם, פס' כג.

29 שם, פס' כד.

גם בלב הכהנים העם העומדים בעזרה; עכשיו הוא נכנס עוד פעם — פעם רביעית היום — לפני ולפנים. שוב נכנס הוא למקום שנכנס ועמד במקום שעמד, ולקח משם את הכף והמחתה שהביא שמה בבוקר. המחתה העלתה כל הזמן את עשן הקטורת, ועכשיו בודאי כבר כבו הגחלים אשר בה. הכהן יוצא ומוסר את הכף והמחתה לאחד מכהני בית האב והולך להמשיך בעבודת היום הרגילה. בגדי הבד שבהם נכנס לקודש הקודשים נגנזים, ולא ישתמשו בהם עוד.

טבילה חמישית וקידוש ח' וט'

פשיטת בגדי הלבן נעשית שוב בבית הטבילה שלו מאחורי סדין של בוך ואחרי קידוש ידיים ורגליים. הוא טובל טבילתו האחרונה ליום זה, לובש בגדי זהב ומקדש ידיו ורגליו ויוצא לסיים את עבודת היום הרגילה: להקריב את התמיד של בין הערביים (ושוב צריך לזכור שהעלאת איבריו למזבח נעשית בכל יום על ידי אחד-עשר כהנים, והיום הכהן הגדול עושה את הכל לבדו) וכל השייך לזה, להקטיר את הקטורת ולהדליק את הנרות וכזה תמה עבודת היום.

קידוש י' וסיום היום

לפני שיפשוט את בגדי הזהב הכהן מקדש ידיו ורגליו ומשלים בזה עשרה קידושים. עכשיו הוא לובש בגדי עצמו ויוצא מן המקדש ללכת לביתו. אבל — כפי שמספרים לנו עדים מזמן הבית — אין הוא יכול לעשות זאת כל כך מהר, כי הרחובות מלאים בגי אדם, וכל אחד נדחק לנשק ידי הכהן הגדול או לפחות להתקרב אליו, לגעת בבגדיו ולומר לו דברי תודה וחיזוק. בינתיים כבר יצאו הכוכבים והאנשים שברחוב מחזיקים נרות לבנים בידיהם וכל החלונות מוארים כנרות רבים ומקושטים בשטיחים. פעמים רבות לא הגיע הכהן לביתו אלא סמוך לחצות, ואיש מן המחכים לו לא מיהר הביתה כדי להבדיל ולאכול, אף על פי שצמו מערב יום הקדוש.

יום טוב גדול היה עושה כהן גדול לכל אוהביו וידידיו ולכהנים שעזרו לו — ביום המחרת. גם המשלח את השעיר במדבר חזר למחרת לירושלים והתייצב לפני הכהן הגדול.

סיום הפיוט — "מראה כהן"

את כל המעשים המתוארים למעלה מספרים "סדרי העבודה" שבמחזורינו בצורה פיוטית, לפעמים באדיכות לפעמים בקצרה, לפעמים במלים פשוטות ולפעמים במליצות מעורפלות — אך בשיאים של הוידוים, של כריעת הכהנים

והעם ושל מגיין ההזאות אחת למעלה ושבע למטה, כולם שווים בביטוייהם הפשוטים הלקוחים מלשון המשנה.

אחרי סדר העבודה נמצא במחזוריים פיוט של שבת להופעתו של הכהן הגדול, שכל חרוז שבו מסתיים במלים "מראה כהן". הפיוט הזה קדום מאוד — כנראה מתקופת הפייטנים הקדמונים — אבל מעניין הוא שדוגמתו נמצאת עוד בתקופה הרבה יותר קדומה: הפיוט הזה הוא בלי ספק חיקוי למה שכתב בן סירא — כמעט בתחילת בית שני, אחרי חתימת כתבי הקודש — שבספרו כלל שיר שבת על הכהן הגדול שהיה בימיו, הוא שמעון הצדיק, שהיה משיירי כנסת הגדולה ונזכר בתחילת הפרק הראשון של מסכת אבות. בן-סירא מספר על שמעון הצדיק (שלא בקשר לעבודת יום הכיפורים) ובתיאור חיצוניותו הוא כותב:

מִתְּהַדְרֵר בְּהַשְׁיָחוּ מֵאֵהָל	וּבְצִאתוֹ מִבֵּית הַפְּלִכָת,
בְּכֹכַב-אֹר מִבֶּן עֶבִים	וּכְיָרַח מֵלֵא בִימֵי מוֹעֵד,
בְּשִׁמְשׁ מִשְׁרַקָת אֶל הַיְכָל-הַמֶּלֶךְ	וּכְקִשְׁת נִרְאָתָהּ בְּעָנָן,
בְּנֹץ בְּעֵנָפִים בִּימֵי מוֹעֵד	וּכְשׁוֹשָׁן עַל יְבֵלֵי-מַיִם,
בְּפֶרֶח לְבָנֹן בִּימֵי קִיץ	וּכְאֵשׁ-לְבוֹנָה עַל הַמְּנַחָה...
בְּעֻטוֹתוֹ בְּגָדֵי-כְבוֹד	וְהַתְּלַבְּשׁוּ בְּגָדֵי תַפְאֵרֶת,
בְּעֻלוֹתוֹ עַל מִזְבַּח הוֹד	וְיִהְיֶה עֲזָרַת מְקֻדָּשׁ,
בְּקַבְּלוֹ נְתָחִים מִיַּד אֲחִי	וְהוּא נֹצֵב עַל מַעֲרְכוֹת...*

אין שום ספק, שהפייטן שכתב את השיר הנמצא במחזורינו ("כאוהל הנמתח בדרי מעלה מראה כהן") ראה את שירו של בן-סירא וכתב את חרוזיו מתוך חיקוי לשיר הקדמון ההוא. יכול אפוא להיות, ששירו של בן סירא המתאר את הכהן הגדול שבימיו, היה נאמר בתוך סדר העבודה שלפני זמנו של הפייטן הקדום שכתב את השיר שבמחזורינו.

הקינות על החורבן ועל ביטול העבודה

אחרי גמר סדר העבודה נמצאת ברוב המחזוריים שורה ארוכה של קינות על מה שאבד לנו בחורבן בית המקדש. קינות אלה הן קצרות, מסודרות על פי א"ב ישר או הפוך (תשר"ק) או צירוף שניהם (א"ת ב"ש) ואין בהן סימן לשם המחבר, אבל סגנונם מוכיח עליהן שהן כולן קדומות מאד. במחזוריים האשכנזיים ישנן לא פחות משתים עשרה קינות קטנות כאלה. הן מעבירות אל הסליחות והידידי הנאמרים במוסף כמו בכל שאר תפילות יום הכיפורים.

30 בן סירא השלם, הוצאת מ"צ סגל, פרק ג.